https://doi.org/10.52505/1857-4300.2021.2(314).10
CZU:81'373:821.135.1.09

INDICI LEXICALI VARIAŢIONALI ÎN „AMINTIRI DIN COPILĂRIE” DE ION CREANGĂ

Liliana BOTNARI

Doctor în filologie
E-mail: botnari.liliana86@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9909-2982
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Lexical Indices of Variation in „Amintiri din copilărie” by Ion Creangă

Abstract

Ion Creangă’s literary work is an inexhaustible source of expressiveness, which lends itself to versatile interpretations, from various perspectives, never finished. In this study, we analyze the lexical variation indices of „Amintiri din copilărie” through the prism of the variational dimensions: diachrony, diatopia, diastratia and diaphasia. Their inventory demonstrates that Ion Creangă's work abounds in contextual expressive-aesthetic meanings and is a perfect model for rendering the simultaneous harmonious functioning of these indices, which actually builds the oral and popular character of his writing. Obsolete lexical units, archaic forms, as well as words of Slavic origin are indices of diachronic and diatopic variation. The terms of popular occupations or the lexemes related to the village life and its activities become diastratic indices, their intentional insertion involving various moods, emotions or attitudes.

Keywords: indices of variation; diachronic, diatopic, diastratic, diaphasic indices; orality; archaic units; terms of popular occupations.

Rezumat

Opera crengiană este o inepuizabilă sursă de expresivitate, care se pretează la polivalente interpretări, din diverse perspective, niciodată finite. Studiul de față analizează indicii de variație lexicali ai „Amintirilor din copilărie” prin prisma dimensiunilor variaționale: diacronie, diatopie, diastratie și diafazie. Inventarierea acestora ne permite să observăm că lucrarea lui Ion Creangă abundă în semnificații expresiv-estetice contextuale și este un model perfect de redare a funcționării simultane armonioase a acestor indici, ce edifică, de fapt, caracterul oral și popular al scriiturii crengiene. Unităţile lexicale învechite, arhaice, precum şi cuvintele de origine slavă sunt indici ai variaţiei diacronice şi diatopice, iar termeni ai meseriilor populare sau lexeme referitoare la viaţa satului şi la activităţile acestuia devin indici diastratici, inserarea intenționată a acestora implicând variate stări de spirit, emoţii sau atitudini.

Cuvinte-cheie: indici de variație; indici diacronici, diatopici, diastratici, diafazici; oralitate; unități arhaice; termeni ai meseriilor populare.

BDD-A33092 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:28 UTC)

Delimitarea unei limbi în varietăți diacronice, diatopice, diastratice sau diafazice nu poate fi decât de ordin metodic, or, funcționarea unei limbi include toate aspectele acesteia, perspectiva completă: realizarea în timp, spațiu, în funcție de modalitățile de expresie, uz și mediu social etc. Astfel, în discursul unei persoane sau în limbajul operelor literare nu pot fi reliefate varietăți diatopice, diastratice, diafazice etc. pure, ci pot fi identificați **indicii de variație**, mărci variaționale în funcție de diversele dimensiuni variaționale, care se sudează, se modelează adaptându-se la statutul social al vorbitorului, la dialectul/ graiul pe care îl vorbește acesta, la context, la interesele profesionale proprii sau la cele ale interlocutorului etc.

Relevante, în acest sens, ni s-au părut constatările lingvistului F.-T. Olariu care menționează că „a așeza stilurile la baza diversității diastratice corespunde unei echivalări, practic, a unităților sinfazice cu cele sinstratice, fapt ce atestă strânsa corelație între variația stilistică și cea sociolingvistică în cadrul proteicului spațiu al comunicării publice" (Olariu, 2017, p. 117). Prin urmare, toate tipurile de varietăți se întrepătrund și interferează, fiind simultan prezente într-o situație de comunicare, mai ales la nivelul lexical al limbii, în care se atestă un împrumut continuu, conștient sau mai puțin conștient, între varietăți.

Limba lui Ion Creangă, colorată, dulce sau pipărată, surprinzătoare sau hazlie, cuminte sau ghiduşă, este un exemplu perfect de împletire a expresivităţii, a oralităţii, a indicilor de variaţie ai lexicului din perspectiva dimensiunilor variaționale, toate acestea fiind ingenios edificate în diverse contexte intrinsec estetice, decodificând, astfel, talentul și intuiția artistică a scriitorului. În același sens, lingvista Viorica Molea afirmă: „limbajul oral crengian, re-gândit, re-modelat, re-estetizat în maniera unui artist precum este vestitul scriitor humulești, devine o sursă de re-interpretare a creației acestuia, din multiple perspective: stilistico-estetică, pragmatică, psiholingvistică, etnolingvistică, sociolingvistică etc., întrucât Ion Creangă este un scriitor mult mai complex decât cred cei ce-l analizează insistând numai asupra umorului său sau asupra jovialității sale" (Molea, 2018, p. 163).

Particularităţile esenţei textului artistic crengian au fost cercetate şi supuse unei analize sub diverse aspecte de către numeroşi exegeţi, precum Şt. Munteanu, I. Iordan, I. Coteanu, G. Călinescu, E. Simion, Z. Dumitrescu-Buşulenga ş. a., prin urmare, nu ne rămâne decât să contabilizăm şi să reliefăm observaţiile şi interpretările acestora, identificând indicii de variaţie ai lexicului operei „Amintiri din copilărie".

Ion Creangă scrie în varianta limbii vorbite, apelând la un arsenal lexical extrem de divers, autorul fiind un copil al satului, un vorbitor al limbii vii a poporului. Așadar, *Amintirile* crengiene sunt amintirile unui personaj descendent din lumea satului tradițional al secolului al XIX-lea, cu coloritul său local, rural, selecția mijloacelor de exprimare având nu doar un temei semantic, dar și simbolic, de descriere a epocii. Naratorul humulești relevă viața satului, activitățile cotidiene ale acestuia, grijile şi interesele. Istorioarele şi năzbâtiile sale, deloc puţine la număr, sunt polarizate în jurul unor teme ca: activităţile ţărăneşti, rutina zilnică, contradicţiile dintre generaţii, diferenţele de statut, căci „Creangă a însuşit arta narațiunii artistice de la povestitorul popular pe care l-a ascultat nopți întregi în vremea copilăriei și adolescenței și a reprodus procedeele generale ale limbii

BDD-A33092 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:28 UTC)

vorbite, ceea ce dă un pronunțat caracter de oralitate povestirii sale" (Bahnaru, 2013a, p. 10).

Pe lângă mărcile stilistice, precum ambiguitatea, calamburul, aluzia sau echivocul, care i-au determinat „felul de a scrie", autorul inserează lexeme regionale, **indici variaționali diatopici** sau **diacronici**, unele dintre acestea fiind identificate de către lingvista V. Molea: „*Şi când mă uit înapoi, doi* ***hojmălăi*** *se şi luaseră după mine*…, context în care, susţine autoarea, elementul regional ***hojmălăi*** sugerează un sentiment de frică şi antipatie; *Era în sat şi dascălul Iordache,* ***fârnâitul*** *de la strana mare, dar ce ţi-i bun?* ***fârnâitul*** decodifică note peiorative de dispreț și supărare față de situația creată; *Iar ţăranul, făcându-şi cruce, a rămas cu gura căscată, fără* ***să bleştească*** *un cuvânt –* ***a bleşti***, în contextul respectiv, trimite spre o stare de perplexitate și de confuzie" (Molea, 2018, p. 164-165). Accesând o diversă panoplie de mijloace de exprimare sugestive, oralitatea devine o caracteristică inerentă a scriiturii crengiene, indicii de **variaţie diatopici** şi **diastratici** ilustrând identitatea stilistică a autorului. În acest sens, enumerăm şi alte elemente lexicale regionale sau populare, cum ar fi: ***cotigesc*** *în stânga şi întru în ograda unui* ***megieş*** *al nostru*, în care verbul ***a cotigi*** este un regionalism, având sensul de „a coti", „a schimba direcţia", iar substantivul ***megieş*** este un element popular, acestea fiind inserate pentru a conferi naraţiunii nuanţe pronunţate de comic şi oralitate. În contextele următoare: *Şi tot* ***cihăia*** *mama pe tata să mă deie undeva la şcoală*, când mama lui Nică încearcă să-şi convingă soţul de importanţa învăţării pentru viitorul feciorului lor, verbul ***a cihăi*** este un element popular, care reliefează caracterul insistent şi îndârjit al mamei, decisă să obţină ce-şi puse în gând; *pe vremea lui mitropolitu Iacob, care era oleacă de* ***cimotie*** *cu noi* – lexemul ***cimotie*** este un regionalism, cu sensul de „rudă, neam"; *Pe acest deal, Smărandă, am fugit în vremea* ***zaverei*** *(…) de frica unei cete de turci, care se bătuse chiar atunci cu* ***volintirii*** *la Secu*, în care tatăl evocă amintirile sale, lexemul ***zaveră*** este o unitate învechită şi regională, care se referă la Revoluţia din 1821 împotriva stăpânirii turceşti şi conţine în subtext şi o încărcătură expresivă, accentuând emoţiile tatălui, copleşit de frica simţită atunci, iar ***volintir*** este o variantă învechită a substantivului ***voluntar***, referindu-se la ostaşii voluntari, care încercau să ţină piept turcilor; *Şi* ***scroambele*** *ieste a voastre îs* ***pocite*** – lexemul ***scroambă*** este un element regional, având sensul de „cizmă grosolană sau uzată", iar ***pocite*** nu face altceva decât să reliefeze şi mai mult imaginea ilară şi încărcată de umor, care sugerează, totodată, şi sentimentul de jenă sau repulsie faţă de acest obiect vestimentar; *îi plăteam câte un* ***sorocovăț*** *pe lună*, ***postoronca*** *de dascălul Simeon Fosa din Ţuţuieni (…) se* ***sfârcâieşte*** *toată ziua la* ***tabac****, cere câte trei* ***husăşi*** *pe lună; Când tragi* ***sorocoveții*** *la musteaţă, de ce nu te* ***olicăieşti*** *atâta*? – unităţile lexicale ***sorocovăţ***, ***postoroncă***, ***tabac***, ***husăşi*** sunt elemente regionale şi învechite, care conturează viaţa satului şi realităţile valabile atunci, iar verbele ***a sfârcâi*** şi a ***olicăi*** sugerează note peiorative de supărare şi indignare.

Din perspectiva celor enunţate mai sus, considerăm că unităţile lexicale învechite, formele arhaice, precum şi cuvintele de origine slavă sunt **indici ai variaţiei diacronice** sau **ai celei diatopice**, fiind specifici, mai ales, dialectului moldovenesc: *Şi zvârr! cu* ***pravila*** *cea mare după călugări; să se* ***procitească*** *băieţii şi fetele* – verbul ***a se prociti***, a cărui semnificaţie o prezintă chiar naratorul în

BDD-A33092 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:28 UTC)

continuare: *adică să asculte dascălul pe fiecare de tot de-a învățat peste săptămână; să facem* ***pocinog*** *sfântului Nicolai cel din cui; se ţinea* ***praznicul*** *câte-o săptămână încheiată;* ***ahotnică*** *pentru mine; o casă ici, sub* ***tihăraia*** *asta, alta dincolo de Bistriţa* ş. a.

Bineînţeles, lista elementelor regionale şi populare poate continua, or, toate aceste unităţi sau structuri lexicale, inserate intenţionat în anumite contexte, implică variate stări de spirit, emoţii sau atitudini, care, alături de frazeologismele, proverbele şi dialogurile intercalate în naraţiune, oferă dinamism şi autenticitate textului lui Ion Creangă. Aşadar, înțelepciunea țărănească se relevă prin zicalele şi proverbele utilizate, care au o funcţie de totalizare a celor spuse, de reliefare a moralei sau a învăţăturii deduse dintr-o experienţă trăită: *De plăcinte râde gura, de vărzare, şi mai tare*; *tot îs mai aproape dinții decât părinții*; *Lucrul rău nu piere cu una cu două*; s-*o luăm de-a chioara*; *Ce ți-i scris în frunte ți-i pus*; *Dar nu-i cum gândeşte omul, ci-i cum vrea Domnul*; *de unde nu-i, de-acolo nu se varsă*; *Omul învățat înțelept va fi şi pe cel neînvățat slugă-l va avea* – înțelepciune de-a mamei etc.

Este evident scopul inserării acestor secvenţe, ca indici ai oralităţii, precum şi cel al **indicilor diastratici,** ce se referă, mai ales, la o serie de meserii populare, specifice humuleștenilor. Analizând vocabularul ştiinţific şi tehnic, lingvistul V. Bahnaru susține că „este necesar să facem o distincție netă între vocabularul ştiinţific şi tehnic, care este de origine savantă sau străină, şi cel al meseriilor, de cele mai multe ori popular, care face parte din fondul vechi al limbii” (Bahnaru, 2013b, p. 192). Astfel, în opera crengiană, referindu-ne la nivelul lexico-semantic, nu identificăm o variaţie diastratică în sens tradiţional, ci, mai degrabă, nişte mărci variaţionale diastratice, reprezentate prin enumerarea mai multor meserii populare sau a termenilor populari și învechiți, arhaisme şi istorisme. Pentru a exemplifica, prezentăm câteva fragmente de text în care sunt menţionate unele meserii şi ocupaţii ale timpului: *Iar vornicul Nic-a Petricăi, cu* ***paznicul****,* ***vătămanul*** *şi câţiva nespălaţi de* ***mazili*** *se purtau printre oameni de colo pănă colo, şi, când deodată, numai iaca vedem în prund câţiva oameni claie peste grămadă, şi unul din ei mugind puternic.*; *(...) şi-mi ardea sufletul în mine de sete, şi* ***ciobanii*** *şi* ***baciul*** *habar n-aveau de asta, numai se întorceau pe ceea parte în ţipetele mele şi horăiau mereu.*; *Abia despre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu,* ***strungarul*** *nostru, de s-a dus în Humuleşti, cale de două ceasuri cu piciorul, şi a înştiinţat pe tata, de a venit cu căruţa şi m-a luat acasă.; (...)* ***doftorii*** *satului (...) prăjeau nişte hoştine cu său.; Petre Todosiicăi,* ***crâşmarul*** *nostru, aşă-i că ţi-a mâncat nouă sute de lei?; În altă zi ne trezim că iar vine* ***părintele*** *la şcoală, cu moş Fotea,* ***cojocarul*** *satului.*; *Întru una din zile, şi chiar în ziua de Sfântul Foca, scoate* ***vornicul*** *din sat pe oameni la o clacă de dres drumul*. În fragmentele selectate, identificăm meseriile: *paznic, vătăman, cioban, baci, strungar, doftor, crâşmar*, *părinte, cojocar, vornic,* unele dintre aceste îndeletniciri, precum *vătăman* – slujbaș însărcinat cu încasarea dărilor la sate*, mazil* – persoană însărcinată cu strângerea birurilor, *cojocar* – persoană care face sau vinde cojoace sau căciuli din blană, sau *vornic* – primarul satului,

BDD-A33092 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:28 UTC)

nu mai sunt actuale, ieşind din uzul limbii odată cu schimbarea regimului politic şi cu depăşirea contextelor politico-istorice sau fiind substituite cu alţi termeni adaptaţi epocii, celelalte referindu-se, mai ales, la activităţile rurale ale humuleştenilor.

Destul de frecvent atestăm un număr considerabil de lexeme referitoare la viaţa satului şi la activităţile acestuia, care sporesc caracterul popular al naraţiunii: *săpau cu* ***cazmalele***; *cărau cu* ***tărăboanţele****, (...) cu* ***căruţele****, (...) cu* ***covăţile***; *Iară gazda (...) se proslăvea pe* ***cuptor****, între* ***şanuri****,* ***calupuri****,* ***astrăgaci****,* ***bedreag****,* ***dichici*** *şi alte* ***custuri*** *tăioase,* ***mușchea****,* ***piedecă****,* ***hască*** *şi* ***clin****,* ***ace****,* ***sule****,* ***cleşte****,* ***pilă****,* ***ciocan****,* ***ghinţ, piele, aţă, hârbul cu călacan, clei*** *şi tot ce trebuie unui ciubotar*; ***giguri*** *de* ***sumani*** *şi* ***lăi****, şi de* ***noaten****, care se vând şi* ***pănură****, şi cusute*.

Efectuând o clasificare tematică a substantivelor enumerate în fragmentul excerptat, se reliefează grupul lexical al *instrumentelor* utilizate de către un simplu gospodar în activităţile cotidiene, inventarul de *unelte utile unui ciubotar* sau termeni din *domeniul negustoriei*.

În acelaşi sens, Zoe Dumitrescu-Buşulenga aminteşte cunoştinţele lui Nică referitoare la meşteşugit, agricultură sau culinărie, ultimele fiind redate cu precizie şi poftă în secvenţele: „un cuptior de plăcinte, câţiva pui părpăliţi în frigare şi prăjiţi în unt, o străchinoaie cu brânză cu smântână şi mămăliguţă” (Dumitrescu-Buşulenga, 2017, p. 195), precum şi preparatele din porcul tăiat la Crăciun: *costiţe de porc afumate, chişte şi buft umplut, trandafiri usturoiaţi şi slănină din cea subţire, făcute de casă, tăiate la un loc, fripte bine şi cu mămăliguţă caldă…* sau: *Gătitu-le-aţi ceva bob fiert, găluşte, turte cu julfă şi vărzare?*; *să fi avut pântece unde să pui coliva şi bucatele*. Tot acest meniu copios, atât de apetisant redat de către Ion Creangă, exprimă aşteptările naratorului, cel care încearcă să-l intercaleze pe cititor în lumea din care provine, în amintirile sale, care evocă atâtea stări de spirit.

În exemplele ce urmează: *a învârti* ***suveica***; *vuia satul de* ***vatale***; *nişte* ***sumani*** *să-i scoată din* ***stative***; *alţii să-i nividească, şi să înceapă a-i ţese din nou, (...) ţevi de făcut la* ***sucală***, descoperim un Nică mai potolit, căruia îi plăcea să petreacă timpul pe lângă mama şi celelalte femei când organizau şezători, cunoscând excelent îndeletnicirile femeieşti.

De-a lungul naraţiunii identificăm şi **seria semantică a familiei**: *copilărie, copil, mama, tata* etc., intercalarea acestora fiind inevitabilă, decodând sentimentele de duioşie şi gratitudine ale scriitorului faţă de cei care au plămădit „boţul de lut” din Humuleşti.

Bineînţeles, un ucenic care a tot citit din ceaslov şi, la insistenţa mamei, învăţa să se facă popă, nu era cu putinţă să nu exceleze în cunoaşterea termenilor bisericeşti, etalând un arsenal lexical bogat al *sărbătorilor*, or, sărbătorile în sate sunt sfinte, fiind prilejuri de a aduna toată comunitatea la un loc, de a petrece frumos, mai ales atunci când eşti un copil: *Odată, vara, pe-aproape de* ***Moşi***; *în ziua de* ***Sfântul Foca***; *La* ***Crăciun****, când tăia tata porcul*; *Petrecem noi sărbătorile frumos la părinţi, în Humuleşti, şi după* ***Bobotează*** *ne întoarcem iar în Folticeni*; *Nu ştiu cum se întâmplă, că, aproape de* ***Bunavestire****, unde nu dă o căldură ca aceea, şi se topeşte omătul, şi curg pâraiele*; *într-o duminică, prin* ***cârneleaga****, a venit tatăl mamei* ş. a. Ion Creangă cunoaşte, în special, sărbătorile religioase, denumirile

BDD-A33092 © 2021 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:28 UTC)

populare ale acestora, inserând, de cele mai multe ori, şi unele secvenţe care descriu tradiţiile săteşti, cu imagini încărcate de pitoresc şi nostalgie. Astfel, împletirea armonioasă a întâmplărilor din copilărie cu sărbătorile sau ordonarea cronologică a evenimentelor prin prisma zilelor de sărbătoare respectate tradiţional în popor caracterizează coloritul epocii şi natura psihologică a personajelor crengiene.

Totodată, înregistrăm şi termeni bisericeşti, care apar cu diverse intenţii stilistico-pragmatice în unele pasaje ca: *din băţul în care era aşezată fila cu cruce-ajută şi buchile scrise de bădiţa Vasile pentru fiecare, am ajuns la* ***trătaji****, de la* ***trătaji*** *la* ***ceaslov****, ş-apoi, dă, Doamne, bine! în lipsa* ***părintelui*** *şi a* ***dascălului*** *întram în ţinterim, ţineam* ***ceaslovul*** *deschis şi, cum erau filele cam unse, trăgeau muştele şi bondarii la ele, şi, când clămpăneam* ***ceaslovul****, câte zece-douăzeci de suflete prăpădeam deodată; potop era pe capul muştelor!*; *Iar* ***părintele****, ba azi, ba mâne, aducând* ***pitaci*** *şi* ***colaci*** *din biserică, a împărţit la fiecare, de ne-a îmblânzit, şi treaba mergea strună; băieţii schimbau tabla în toate zilele, şi sâmbăta* ***procitanie*** – în toate aceste secvenţe de text, cu măiestrie artistică, naratorul îşi dezvăluie cunoştinţele şi sârguinţa în învăţătură, dar nestrunind spiritul jovial al copilului, gândul căruia era la cireşe, la scăldat sau la pupăza din tei.

La cele prezentate mai sus, am adăuga şi fragmentele: ***lainic*** *de şcolar*; *Şi când învăţam eu la şcoală, mama învăţa cu mine acasă şi citea acum la* ***ceaslov****, la* ***psaltire*** *şi* ***Alexandria*** *mai bine decât mine*; *a face* ***cădelniță*** *în biserică*; *a ține* ***isonul***; *şi* ***dascăli****, şi* ***popi****, şi* ***vlădici****;* ***isonar*** *al bisericii*; ***stăriție****,* ***monahi****,* ***ieromonahi***; *Şi câte* ***târnosiri*** *şi* ***sfinţiri de biserici*** *din nou, şi câte* ***soboare*** *şi revizii de feţe bisericeşti şi politiceşti, şi câți străini din toată lumea, şi câte inimi purtate de dor, şi câte suflete zdrobite şi rătăcite n-au trecut prin satul nostru spre* ***monăstiri***!; *s-a sfințit* ***paraclisul***, în care autorul enumeră activităţile unui şcolar sau prezintă ierarhia rangurilor bisericeşti. Ultimul enunţ amintit mai sus se remarcă, pe lângă termenii din sfera religioasă pe care-i conţine, printr-o expresivitate implicită, printr-un limbaj emotiv, artistic, cu referire la acei care căutau să-şi stingă dorurile rătăcind în trecere prin Humuleşti spre alte mănăstiri.

Dincolo de valorile stilistice imanente ale textului, de prezentarea ansamblului de caracteristici care formau coloritul local al satului, oralitatea şi jovialitatea crengiană derivă şi din mărcile singulare ce ţin de context, care edifică stilul crengian propriu-zis. Cu referire la cele menţionate mai sus, amintim că Iulian Costache identifică în scriitura crengiană o dublă interpretare: „recursul la un limbaj popular, cu ingrediente de oralitate şi specificitate locală moldovenească” (Costache, 2017, p. 20), adică o distanţare intenţionată de la norma literară, şi recursul la vocabularul pasiv al limbii, care „a pierdut” unele semnificații primare, ieşind din uzul comunităţii lingvistice.

Relevantă, în acest sens, ni se pare afirmaţia lui W. Labov (*apud* Gadet, 1992, p. 5-15) care susține că oamenii sunt în aceeași măsură sau chiar mai mult subiecte ascultătoare decât vorbitoare: noi ne formăm „competența eterogenă” prin confruntările noastre constante cu diferite produceri neunificate sau răzlețe. În acest context, precizăm că receptorul, cel care ascultă şi recepționează o informație scrisă sau orală, reconstituie sensul în funcție de competența

BDD-A33092 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:28 UTC)

sa lingvistică, interpretându-l în baza trăirilor proprii. Efectuând o analiză a sensului, ca mecanism al variabilității individuale, L. Răciulă conchide că anume „abordarea **variabilității diafazice** obligă la o interpretare a sensului în raport cu alte sensuri, sensul individual depinzând, astfel, de alte sensuri individuale" (Răciulă, 2010, p. 100). Aşadar, lingvista consideră că o comunicare, o idee care este proiectată spre un receptor, generează în mintea acestuia o altă idee sau un „interpretant", dacă e să utilizăm termenul propus de către autoare, care se constituie în limitele experienței umane a receptorului.

Prin urmare, în „Amintirile…" lui Creangă poţi să vezi exact ce e scris sau poţi decoda fiecare interpretare semantică, raportând cele narate, întâmplările şi aventurile lui Nică, la propria copilărie, la propriile trăiri, identificându-te, pe alocuri, cu naratorul sau cu alte personaje implicate în naraţiune. Suntem în acord cu afirmația lui Umberto Eco care susține că libertatea interpretativă a receptorului este ghidată de către autor, acesta urmărind „a ne insera în mod liber într-un univers care totuși este întotdeauna cel voit de autor" (Eco, 1969, p. 44), unul elaborat în funcție de factorii motivaționali ai emițătorului. Astfel, orice text al emițătorului este elaborat printr-o manipulare dibace a expresiei, solicitând o anumită atitudine sau un anumit feedback din partea receptorului. Anume acest aspect diferențiază stilurile individuale ale autorilor, construind corelația dintre expresie și conținut, motivând alegerea unor variante combinatorii sintactice sau lexico-semantice în funcție de competențele lingvistice, psihologice și de creativitate ale autorului, dar, mai ales, de competențele de percepție și de interpretare ale receptorului, cel care devine „manipulat". În „Amintiri din copilărie", Ion Creangă devine un „manipulator" excelent, care ilustrează cu măiestrie viața Humuleștiului și, printr-o serie de indici diafazici, intercalează cititorul în iureșul întâmplărilor copilăriei sale, făcându-l părtaș al propriilor gânduri, emoții și trăiri intense.

Din perspectiva dimensiunii **variaţionale diafazice**, „Amintiri din copilărie" este o naraţiune confesivă a trăirilor unui copil universal, ale copilului de la sat, din perioada când nu exista acest „boom" tehnologic şi când plictisul era învins prin ghiduşii şi pozne. Componentele esenţiale ale lucrării – oralitatea, umorul, jovialitatea, adevărurile epocii etc. – sunt prezentate de către autor printr-o construcţie estetică a frazelor, prin joc de cuvinte şi sensuri, abilitate crengiană, pe care o sesizează și Vl. Streinu: „Scriitor și actor totodată, fraza lui e bineînțeles scrisă, dar este mai ales jucată vocal pe un registru de intonații, în cuprinsul căruia cuvintele pot căpăta chiar sensuri contrare. Ca în limbile extrem-orientale unde cuvintele au atâtea înțelesuri câți moduli de intonație li se aplică, glasul povestașului moldovan e plin de asemenea «semanteme» (cum le spun lingviștii) nescriptice, și ele singure îi susțin identitatea" (Vianu, Cioculescu, Constantinescu, Streinu, 2009, p. 177).

Indici ai **variaţiei diafazice** în opera crengiană „Amintiri din copilărie" sunt diversele structuri unitare fuzionate în text, care constituie nişte „transfigurări frazeologice" – „schimbarea unui element component" (Molea, 2015, p. 36) pentru a obţine o semnificaţie retorico-pragmatică, de ironizare sau pentru a reda o atitudine zeflemitoare: *înaintat în învățătură* ***până la genunchiul broaștei***; *blagoslovenia lui Nicolai,* ***făcătorul de vânătăi***; *Logofete,* ***brânză-n cui, lapte***

BDD-A33092 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:28 UTC)

acru-n călămări, chiu și vai prin buzunar!; *Na-ți-o bună, că ți-**am frânt-o*** sau crearea unor unităţi lexicale proprii: *ai trecut de **bucheludeazla și bucheriţazdra*** ş. a. Astfel, prin construirea dibace a acestor structuri lexicale, Ion Creangă re-inventează semnificaţiile, atribuind cuvintelor sensuri noi şi diverse valori pragmatico-stilistice ale ilarului.

În alte exemple ne delectăm cu structuri modificate sau cu expresii frazeologice profunde din punct de vedere conţinutal şi expresiv precum: *a mâncat papară*; *a-și face felul* (a-și face de cap); *începe a ne pofti pe fiecare la Bălan*; *a găti de ascultat*; *a o lua la sănătoasa*; *a se lua de la școală* (a se învoi); *fugeam de rupeam omătul*; *a boscorodi cu cimilitura* – toate acestea contribuind la nuanţarea semantică a enunţurilor şi la amplificarea valenţelor spiritului popular crengian.

Relevantă ni se pare şi utilizarea unui flux de *construcţii lexicale cu rol de metaforă* sau comparaţie: *Plângea de sărea cămeșa de pe dânsa* (plângea în hohote); *ne mângâia cu Sfântul Nicolai* (îi bătea, îi pedepsea prin aplicarea unor lovituri de bici); *a trage o bleandă* (a împinge); *mă uitam pe furiș la ușa mântuirii* (avea intenţii de evadare); *altă făină se macină acum la moară* (altfel stau lucrurile); *am dogorit obrazul părintelui de ruşine* (a-l face pe părinte să-i fie foarte ruşine de ucenicii săi); *nu fă vorbă ca fariseul cel fățarnic*. *Bate-te mai bine peste gură și zi ca vameșul: Doamne, milostiv fii mie, păcătoasei, care-mi tot înbălorez gura pe bărbat degeaba* (în care, prin exemplul fariseului şi al vameşului, sunt evocate personajele biblice cu care, în opinia tatălui, se identifică părinţii copilului Nică); *m-am azvârlit fără sine pe părul unui cal* (a încăleca în grabă); *s-o luăm de-a chioara* (a merge în neştire, a rătăci) etc.

O trăsătură lexicală importantă este atestarea unui număr extrem de redus de neologisme, care nu poate fi motivată decât prin excluderea conştientă şi intenţionată a acestora de către autor pentru a păstra caracterul popular al naraţiunii sau, cum am menţionat şi anterior, prin prisma unor factori motivaţionali, urmărind finalitatea de a ghida manipulativ cititorul spre o anumită interpretare a textului.

În concluzie, călătorind a nu ştiu câta oară printre „Amintirile” lui Ion Creangă, ne-am delectat cu un lexic variat şi, în cea mai mare măsură, marcat stilistic, prin care autorul povesteşte întâmplări senine, încărcate de căldură şi nostalgie, redate prin construcţii lexicale de factură populară, sugerându-ne diverse stări de spirit: de la haz şi voie bună până la dor şi beatitudine. Nota definitorie a operei lui Ion Creangă rămâne a fi îmbinarea *sui generis* a umorului şi a sentimentalităţii, acestea fiind redate printr-o varietate bogată de forme şi mijloace de expresie, menite a ne „teleporta” în viaţa Humuleştiului de odinioară.

Referințe bibliografice:

BAHNARU, Vasile. Limba prozei lui Spiridon Vangheli – Caracteristici functional-stilistice. În: *Philologia.* 2013a, LV, p. 9-22 [online]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Limba%20poeziei%20lui%20Spiridon%20Vangheli_caracteristici%20functional%20stilistice.pdf [citat 12.03.2020].

BAHNARU, Vasile (red. resp.). *Lexicologia practică a limbii române*. Chişinău: Profesional Service, 2013b.

BDD-A33092 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:28 UTC)

COSTACHE, Iulian. Introducere. În: DUMITRESCU-BUŞULENGA, Zoe. *Ion Creangă*. Putna: Editura Nicodim Caligraful, 2017.

DUMITRESCU-BUŞULENGA, Z., *Ion Creangă*. Putna: Editura Nicodim Caligraful, 2017.

ECO, Umberto. *Opera deschisă: Formă şi indeterminare în poeticile contemporane*. Trad. C. M. Ionescu, Bucureşti: Editura pentru Literatură, 1969.

GADET, Françoise. Variation et hétérogénéité. În: *Langages*. 26e année, n°108, Hétérogénéité et variation: Labov, un bilan, sous la direction de Françoise Gadet. Paris: Larousse, 1992. p. 5-15 [online]. Disponibil: https://www.persee.fr/doc/lgge_0458-726x_1992_num_26_108_1647# [citat 15.03.2017].

MOLEA, Viorica. Revalorificarea tezaurului frazeologic în textul publicistic actual. În: *Studia Universitatis Moldaviae* (Seria Ştiinţe Umanistice). 2015, nr. 10(90), p. 32-38.

MOLEA, Viorica. Valorificarea expresiv-estetică a oralităţii în creaţia lui Ion Creangă. În: *Limba Română*. 2018, nr. 7-8 (249-250), p. 161-169.

OLARIU, Florin-Teodor. *Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*. Iași: Editura Institutul European, 2017.

RĂCIULĂ, Lilia. *Variabilitatea diafazică în cadrul unor serii stilistico-istorice*. Chişinău: Bons Offices, 2010.

VIANU, Tudor, CIOCULESCU, Şerban, CONSTANTINESCU, Pompiliu, STREINU, Vladimir. *Ion Creangă. Metafora umorului*. Iaşi: Princeps Edit, 2009.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MECC.

BDD-A33092 © 2021 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:28 UTC)